

Gamle konflikter – nye saker?

Norske velgeres utenriks- og sikkerhetspolitiske holdninger

HANNE MARTHE NARUD

HELGE HVEEM

BJØRN HØYLAND

Universitetet i Oslo

Norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk er et tema som i relativt liten grad har vært på norske velgeres dagsorden de senere år. Ser vi på deres syn på viktige saker i valgkampen, troner spørsmål som har å gjøre med velferd og helse, skole og utdanning og andre «hjemlige» spørsmål på toppen av sakslisten (se for eksempel Karlsen og Aardal, 2007: 116). En fundamental omlegging av det norske forsvaret ser ikke ut til å ha endret på denne situasjonen. Denne omleggingen har skjedd praktisk talt uten offentlig debatt, og de store utenrikspolitiske linjer har ligget fast uavhengig av skiftende regjeringer. I et historisk perspektiv kan dette synes som et paradoks. Vi skal ikke lenger tilbake enn til begynnelsen av 1960-tallet før vi finner dramatiske utslag av utenriks- og sikkerhetspolitiske motsetninger, den gang forårsaket av spørsmålet om NATO-medlemskap som splittet venstresiden i norsk politikk. På begynnelsen av 1990-tallet skapte spørsmålet om norsk EU-medlemskap røre i den partipolitiske flora, som det også hadde gjort – i enda større grad – et par tiår tidligere da EF-medlemskap første gang var oppe til folkeavstemning.

I denne artikkelen undersøker vi hvordan norske velgere forholder seg til utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Hvor interessert er de i disse temaene? Og hvilke holdninger gjør seg gjeldende til sentrale utenriks- og forsvarspolitiske saker? Vi analyserer disse spørsmålene i lys av velgernes plassering i det ideologiske landskapet, spesielt deres posisjon på den klassiske venstre–høyre-aksen. I tillegg er vi interessert i variasjoner mellom ulike grupper av velgere innad i det enkelte parti. Er partiene stort sett samlet i synet på utenriks- og sikkerhetspolitiske utfordringer, eller finnes

Intervjuundersøkelsen denne artikkelen bygger på er gjennomført med støtte fra Institutt for statsvitenskap. Vi takker for kommentarer i et internt instituttseminar og fra de to anonyme fagfellene.

det ideologiske fraksjoner som splitter partiene? Endelig er vi opptatt av forskjeller mellom ulike demografiske og sosiale grupper av velgere, for eksempel yngre og eldre eller kvinner og menn. Av plasshensyn begrenser vi denne delen av analysene til to spørsmål vi vet fra tidligere har gitt signifikante utslag i så måte, interesse for utenrikspolitikk og spørsmålet om norsk medlemskap i EU.

Vår tilnæringsmåte er delvis inspirert av Henry Valens tidligere arbeider, der han analyserte velgernes holdninger på 1970- og 80-tallet i lys av deres plassering i den norske konfliktlinjestrukturen (Valen, 1977; 1980; se også Galtung, 1964; Koritzinsky, 1970). Hans hovedargument var at debatten om utenrikspolitikk ikke har sitt utspring i den nasjonale konfliktstrukturen, det vil si de mer strukturelt betingede skillelinjene, på samme måte som innenrikspolitiske stridsspørsmål. Det er snarere de mer ideologisk betingede motsetningene som virker førende på debatten, først og fremst langs venstre-høyre-aksen (Valen, 1977: 98). Særlig spørsmålet om Norges alliansepolitikk og forholdet til USA har tradisjonelt skilt venstresidens velgere fra sentrum- og høyresidens velgere. Skepsisen har vært rettet mot norsk medlemskap i NATO og USAs dominerende rolle i internasjonal politikk. Det interessante spørsmålet er hvor stabilt dette mønsteret har holdt seg. Står venstresidens velgere fortsatt for motsatte holdninger enn de øvrige partienes velgere i disse spørsmålene? Eller kan vi i dag se konturene av en latent og mer sammensatt utenriks- og sikkerhetspolitisk dimensjon, slik Valen antydte i noen av sine arbeider?

Vi begynner analysene med å kartlegge betydningen av utenrikspolitiske spørsmål. Hvor opptatt er partienes velgere av slike spørsmål sammenliknet med lokal- og nasjonalpolitiske spørsmål? Dernest analyserer vi deres syn på forsvars- og sikkerhetspolitikken, deres oppfatninger av faren for krig, synet på Russland og USA samt deres holdninger til NATO. Vi vier også spørsmålet om norsk medlemskap i EU stor oppmerksomhet, fordi temaet har vært – og fortsetter å være – en potensiell kjerne til konflikt. Til slutt samler vi trådene i en mer overordnet analyse av de ideologiske mønstrene i velgernes utenriks- og sikkerhetspolitiske holdninger. Vi konsentrerer oss i artikkelen om utviklingen i norsk opinion over tid; noen få henvisninger gjøres til norsk opinion i et komparativt internasjonalt perspektiv – et tema vi har utviklet i et annet paper (Hveem og Narud, kommer). Vi skal også ha et spesielt øye for utslag av den typen radikale endringer i de internasjonale omgivelsene som avviklingen av den kalde krigen og USAs okkupasjon av Irak kan ha hatt på opinionen. Analysene er basert på et materiale samlet inn av TNS Gallup på oppdrag av forfatterne i oktober/november 2008 – før president George W. Bush gikk av som amerikansk president. Dette materialet supplerte vi med noen oppfølgings-spørsmål som ble gjennomført i april 2009. Som sammenlikningsgrunnlag for noen av spørsmålene har vi brukt de norske valgundersøkelsene.

Før vi går løs på de empiriske analysene, er det imidlertid nødvendig med en kort diskusjon av ideologiske mønstre i norsk politikk, slik de har gjort seg gjeldende i blant annet velgerstudiene, ikke minst med tanke på hvilke føringer de har lagt på velgernes utenrikspolitiske holdninger.

Det ideologiske landskapet

For en kartlegging av motsetningene i norsk politikk, kan det være nyttig å ta utgangspunkt i de såkalte skillelinjene, slik blant andre Valen og Rokkan og Lipset og Rokkan gjorde det i sine klassiske arbeider (Lipset og Rokkan, 1967; Valen og Rokkan, 1974). De var opptatt av hvordan sosiale, demografiske og økonomiske forhold (motsetninger) dannet grunnlaget for partidannelsene. I internasjonal litteratur har det hersket en viss uenighet om hvordan skillelinjebegrepet skal defineres og anvendes i empiriske analyser (se for eksempel Bartolini og Mair, 1990; Aardal, 1994; Colomer og Puglisi, 2005). Det blir for omfattende å komme nærmere inn på denne debatten her, men vi kan nevne at det i den faglige debatten har utkrystallisert seg to hovedretninger i studiet av skillelinjer. Den sosiologiske retningen er tuftet på de ovenfor nevnte bidragene, og retter oppmerksomheten mot sosiale konflikter og strukturforhold i konkurransen mellom partiene. Den andre retningen er opptatt av politiske konflikter i form av stridsspørsmål eller motsetninger mellom offentlig opinion. La oss kort se på den sosiologiske tilnærmingen til den norske partifloraen.

I en rekke publikasjoner har Henry Valen (for eksempel Valen 1981; 1985) skilt mellom seks skillelinjer i det norske systemet som ga grunnlag for partienes framvekst:

1. En territoriell konflikt mellom sentrale strøk og utkantstrøkene, og mellom by og land.
2. Tre kulturelle konflikter definert ved norske motkulturer: målsak, avholdssak og religiøs lekmannsbevegelse (om kontrollen over statskirken). De tre motkulturene danner en opposisjon mot de tilsvarende bykulturene.
3. To økonomiske motsetninger: a) konflikten i arbeidsmarkedet mellom arbeidsgivere og arbeidstakere, og b) konflikten i varemarkedet mellom produsenter og konsumenter av varer fra primærnæringene – jordbruk, skogbruk og fiske.

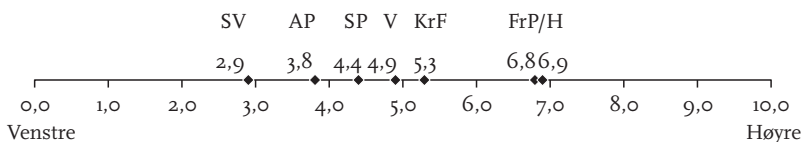
Går vi over til de mer ideologisk betingede dimensjonene som uttrykk for motsetninger i den offentlige opinion, har en serie valgundersøkelser etablert at det finnes nokså stabile mønstre gjennom årene (for eksempel Valen, 1981; Aardal og Valen, 1989; Aardal m.fl., 1999; Aardal, 2007). Noen

av disse mønstrene er beslektet med de strukturelt betingede motsetningene, slik de er beskrevet ovenfor. Siden de ideologiske dimensjonene er konstruert på bakgrunn av enkeltsaker, er mønstrene naturligvis betinget av hvilke spørsmål som stilles. Derfor har valgundersøkelsene lagt vekt på å følge opp spørsmål som er stilt tidligere, slik at endringer kan spores over tid. Siden 1977 har hovedmønsteret bestått av fire dimensjoner, der *offentlig–privat* inngår som en dominerende motsetning (Aardal, 2007: 60). Denne dimensjonen er knyttet til den klassiske konflikten mellom venstre- og høyresiden i politikken, og har dels sitt utspring i motsetningen på arbeidsmarkedet (klassekonflikten). I en artikkel fra 1985 nevner Valen at *utenrikspolitiske motsetninger* utgjorde en egen dimensjon i 1977, men at denne motsetningen senere føyde seg inn i samme faktor som offentlig versus privat (Valen, 1985: 46). Konfliktene har spesielt dreid seg om synet på forsvaret og Norges forhold til internasjonale organer med overnasjonale innslag, så som NATO og EU.

Dernest framstår det en *religiøs–sekulær* dimensjon som har sitt utspring i den religiøse lekmannsbevegelsen, der blant annet spørsmålet om kristne verdier og kristendommens plass i samfunnet står sentralt. Med tanke på de religiøse strømninger som kan spores internasjonalt, men også nasjonalt i form av nyreligiøse orienteringer, blir det interessant å se hvilke spenninger denne dimensjonen kan fange opp i årene som kommer (se for eksempel Botvar, 2009). To andre dimensjoner i det norske politiske landskapet kan føres tilbake til begynnelsen av 1970-tallet: *vekst–vern-dimensjonen* og *velferd–solidaritets-dimensjonen*. Den første kan karakteriseres som en miljødimensjon, mens den andre etter hvert har fanget opp kritikken av innvandrings- og kriminalitetspolitikken. Denne dimensjonen (senere kalt innvandrings–solidaritets-dimensjonen) har de senere år også fanget opp synet på u-hjelp blant velgerne (Aardal, 2003: 69; 2007: 63). I perioder har man også avdekket en *sentrum–periferi-dimensjon* med røtter i motsetningen mellom sentrale strøk og distriktene. Denne dimensjonen har vært særlig framtreddende når EU-saken har vært på den politiske dagsordenen (se for eksempel Valen, 1999). I senere år er det også funnet antydninger til en *global–nasjonal-dimensjon*, særlig blant Høyres og Senterpartiets velgere, som til en viss grad overlapper med sentrum–periferi-dimensjonen (Aardal, 2007: 72). Det er ikke usannsynlig at denne dimensjonen kan øke i betydning hvis Norges forhold til EU igjen kommer opp på den politiske dagsordenen. Men det kan også argumenteres for at globalisering de siste tiårene – i form av økt handel og turisme, påvirkning fra ulike kultur- og medieuttrykk, og import av et bredt spektrum av ny teknologi – innebærer en mer generell påvirkning langs en kosmopolitanisme–nasjonalisme-dimensjon.

Det er allikevel motsetningene langs venstre–høyre-dimensjonen som har vært mest retningsgivende for flertallet av velgerne de senere år. Ana-

**Figur 1. Velgernes selvplassing på venstre–høyre-skalaen i 2008.
Gjennomsnitt**

lysene av valget i 2005 viste også en økt grad av polarisering langs denne dimensjonen (Aardal, 2007). La oss derfor se på velgernes plassering langs denne skalaen slik de ga uttrykk for det i vårt materiale fra høsten 2008. Her ba vi vårt velgerutvalg om å plassere seg på en skala som varierer fra 0 til 10, der verdien 0 indikerer helt til venstre på skalaen og verdien 10 helt til høyre. Figur 1 viser hvordan partienes tilhengere fordeler seg.¹

Det politiske «kartet» viser et tradisjonelt bilde hva angår velgernes plassering på venstre–høyre-dimensjonen. SV ligger lengst til venstre, mens Høyre og FrP ligger meget nær hverandre lengst til høyre. Tidligere analyser har vist at FrP ligger noe lenger til høyre for partiet Høyre når vi skifter ut den generelle venstre–høyre-skalaen med konkrete saksskalaer, som for eksempel marked versus offentlig regulering (Narud og Rasch, 2007). Tidligere lå FrP også noe lenger til høyre enn Høyre på venstre–høyre-skalaen, men de senere år har de to partiene skiftet plass (Narud, 1996; 2007). Som figuren viser ligger mellompartiene der de «skal» ligge, i en sentrumsposisjon i forhold til de øvrige partier. Men Sp, som for noen år siden lå til høyre for midtstreken, ligger nå plassert mer mot venstre og svært tett inntil Arbeiderpartiet. KrF heller så vidt mot høyresiden, mens Venstre ligger mellom Sp og KrF.

Spørsmålet vi skal forfølge om litt, er hvor utslagsgivende de ulike dimensjonene synes å være for velgernes holdninger til utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Basert på tidligere studier vil vår antakelse være at venstre–høyre-dimensjonen er den mest retningsgivende i så måte, spesielt i spørsmål som har med forsvars- og sikkerhetspolitikken å gjøre. Men vi kan ikke se bort fra at andre dimensjoner også slår ut, slik vi har sett i tidligere analyser av EU-saken. I denne sammenheng gjør vi oppmerksom på at vi ikke har skalaer som viser velgernes plassering på andre dimensjoner enn venstre–høyre-skalaen i vårt datasett. Men vi kan bygge på en lang rekke tidli-

1. Spørsmålsformuleringen var som følger: *I politikken snakkes det iblant om venstresiden og høyresiden. Hvor vil du plassere deg selv på en skala fra 0 til 10 der 0 betyr venstresiden og 10 betyr høyresiden?*

gere analyser som gir informasjon om dette, og som vi kan vise til i analysene (for eksempel Narud og Valen 2007; Aardal 2007). I denne artikkelen har vi derfor valgt å bruke partipreferanse som et uttrykk for velgernes ideologiske plassering. La oss først ta en titt på velgernes interesse for utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål sammenliknet med lokale og nasjonale saker.

Empirisk analyse

Tidligere analyser av velgernes interesse for politikk har vist at utenrikspolitiske spørsmål er rangert relativt lavt sammenliknet med lokale og rikspolitiske (nasjonale) spørsmål. Valens analyser fra 1977 viste for eksempel at 17 prosent av respondentene oppga utenrikspolitikk da de ble spurt om hva de var mest opptatt av, mens 31 prosent oppga lokalpolitikk og 44 prosent innenrikspolitikk (Valen, 1977: 101). Strøm og Svåsand, som gir en oversikt over utviklingen av utenrikspolitiske holdninger fram til EU-avstemningen i 1994, viser en tilsvarende tendens. De bruker imidlertid en mer fingradert inndeling med flere kombinasjonsmuligheter, og dermed synker andelen som oppgir bare utenrikspolitikk til mellom 7 og 11 prosent (i perioden mellom 1977 og 1985) (Strøm og Svåsand, 1997: 323). La oss se hvordan dette mønsteret slår ut i våre data.²

Tabell 1. Politisk interesse for ulike nivåer i systemet i 2008.

Prosent. N=1000	
Lokalpolitikk	29,2
Rikspolitikk	20,7
Utenrikspolitikk	15,4
Lokalpolitikk og rikspolitikk	6,9
Lokalpolitikk og utenrikspolitikk	2,9
Rikspolitikk og utenrikspolitikk	5,2
Alle tre	14,9
Ikke opptatt av politikk/vet ikke	4,9

2. Utvalget ble stilt følgende spørsmål: *Vi har i det følgende noen spørsmål om dine synspunkter på utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Vi begynner med et spørsmål om politisk interesse. Hva er du mest opptatt av, er det lokalpolitikk, rikspolitikk eller internasjonal politikk (utenrikspolitikk)?* De som oppga kombinasjoner av disse ble registrert i egne kategorier, jfr. tabell 1. Som spørsmålsformuleringen viser, brukte vi begrepet internasjonal politikk synonymt med utenrikspolitikk i spørreskjemaet, mens vi av plass hensyn velger å bruke bare det ene begrepet i tabellen.

Tabell 1 viser at interessen er størst for det som skjer i kommunene og dernest i rikspolitikken. Utenrikspolitikk kommer på tredje plass, mens kombinasjonen av to av nivåene kommer lavere på rangstigen. Derimot er det flere som viser interesse for alle tre områdene samlet, nesten 15 prosent oppgir denne kombinasjonen som et alternativ. Slår vi sammen de fire alternativene der utenrikspolitikk inngår, er det med andre ord nærmere 38 prosent av utvalget som har interesse for utenrikspolitiske spørsmål. Dette er et langt høyere antall enn det som har framgått av tidligere undersøkelser, der tilsvarende tall på det høyeste (i 1981) lå på om lag 22 prosent (Strøm og Svåsand, 1997: 323).³ Siden vi ikke har data fra 1990-tallet, har vi ingen mulighet til å si om dette er resultatet av en stabil økning i interessen for utenrikspolitiske spørsmål, eller om det reflekterer en ny tendens blant velgerne. Hvis det siste er riktig, er det antakelig en kombinasjon av forhold på den internasjonale arena som spiller inn. Høsten 2008 skapte presidentvalget i USA stor entusiasme blant norske og andre europeiske velgere, en entusiasme som ble forsterket av valgfallet, og samtidig kom den globale finanskrisen veltende inn. Dessuten har mediene rettet mye oppmerksomhet mot områder med stor uro, for eksempel Midtøsten, Irak og Afghanistan, der norske soldater i en viss utstrekning er involvert. Til sammen kan disse forholdene ha forsterket interessen for utenrikspolitiske forhold.

Tidligere analyser har også vist at interessen for utenrikspolitikk varierer med sentrale bakgrunnsvariable, som bosted, kjønn og utdanning (Valen, 1977; Strøm og Svåsand, 1997). Dette viser seg fortsatt å holde stikk; de som bor i tettbygde strøk og i byene har større interesse for utenrikspolitikk enn de som bor på landsbygda. Sistnevnte gruppe har størst interesse for lokalpolitikk. I tillegg er kvinner mindre interessert i utenrikspolitikk enn menn, men forskjellene er ikke spesielt store. Det mest bemerkelsesverdige er forskjellen mellom kvinner og menn når det gjelder lokalpolitikk: 32 prosent av kvinnene setter det øverst på listen, mens 25 prosent av mennene gjør det samme. Når det gjelder utdanning, øker interessen for utenrikspolitikk jevnt etter som vi beveger oss fra gruppen med lav utdanning til gruppen med middels og høyere utdanning. I tillegg varierer interessen med partipolitisk tilknytning. De som støtter SV har størst interesse for utenrikspolitiske spørsmål (22 prosent), godt etterfulgt av Venstre (18 prosent), mens Senterpartiet og Fremskrittspartiet ligger på bunn med henholdsvis 5 og 4 prosent. Senterparti-tilhengerne er til gjen-

3. Til en vis grad kan dette skyldes kategoriseringen av svaralternativene. Kategorien «alle tre» har ikke vært oppgitt som et alternativ i de tidligere studiene. På den annen side kan det se ut som om kombinasjonen mellom rikspolitikk og utenrikspolitikk fanger opp dette alternativet, siden langt flere respondenter plasserte seg der i de tidligere studiene (Strøm og Svåsand, 1997).

Tabell 2. Velgernes holdninger til forsvars- og utenrikspolitiske spørsmål i 2008. Prosentandelen som svarer at de er enige i utsagnet. (N i parentes)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
Redusere forsvars- utgiftene	61	35	27	20	17	25	16	30(644)
Norske styrker bør først og fremst forsvare Norge	62	54	87	49	48	68	47	58(632)
Forsvaret bør base- res på verneplikt	85	89	97	78	94	89	84	88(671)
Mer internasjonal orientering	80	69	44	78	47	49	69	64(639)

gjeld svært interessert i lokalpolitikk (51 prosent) med FrP som nummer to (33 prosent).

Ett forhold er den generelle interessen for utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål. Et annet er hvilke temaer innen dette feltet som har skapt størst engasjement. I det følgende skal vi rette oppmerksomheten rundt områder som historisk har vakt engasjement blant velgerne: forsvarspolitiske spørsmål og NATO. Vi konsentrerer oss her om partipolitiske forskjeller, og lar spørsmålet om eventuelle forskjeller mellom grupper av velgere ligge.

Forsvars- og sikkerhetspolitikken

Forsvars- og sikkerhetspolitikken i Norge og andre vestlige land har gjennomgått store endringer etter at den kalde krigen tok slutt. I tråd med at trusselbildet endret seg, er forsvaret blitt bygget ned og strategien lagt om. De norske styrkene skal ikke primært brukes til beskyttelse av eget territorium, de skal delta på fremmed jord – i internasjonale aksjoner og i fredsbevarende styrker. Denne omleggingen har foregått praktisk talt uten offentlig debatt. Men hva synes egentlig velgerne om disse forholdene? For å kartlegge deres holdninger til sentrale forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål, ba vi respondentene ta stilling til fire utsagn og indikere om de var enige eller uenige. Tabell 2 rapporterer svarene fordelt på ulike parti-

alternativer.⁴ Vi har her gruppert partiene fra venstre til høyre basert på velgernes selv plassering slik det ble illustrert i figur 1.

Tar vi først kolonnen til høyre i tabellen som viser den totale svarfordelingen og begynner med første utsagn, er det tydeligvis ingen stor entusiasme blant utvalget for å redusere forsvarsutgiftene. Bare SVs velgere går inn for dette, og det er i tråd med partiets tradisjonelle skepsis mot å prioritere militære styrker. 35 prosent av Aps velgere sier seg også enig i at forsvarsutgiftene bør reduseres, mens de øvrige partiene ligger mellom 16 og 25 prosent i favør av forslaget.

For å undersøke velgernes syn på de siste årenes forsvarspolitiske endringer, spurte vi om de syntes at norske styrker først og fremst burde beskytte eget territorium, eller om de støtter at soldatene skal delta i internasjonale oppdrag. Som totalfordelingen viser, er det en svak tendens til at flertallet ønsker beskyttelse av eget land framfor innsats i utlandet. Forslaget møter størst begeistring i Sp, der nesten ni av ti velgere sier seg enig. Et flertall av fløypartienes velgere har også et slikt syn, mens de andre partiene er delt på midten. Neste utsagn går på at forsvaret bør baseres på verneplikt, og dette møter stor velvilje i alle partier. Samlet sett har nærmere 90 prosent av respondentene en slik innstilling. Sps og KrFs velgere er mest for dette, mens Venstres velgere er det i minst grad. Men partiforskjellene er såpass små at de i grunnen ikke er verdt videre kommentarer. Den siste påstanden har egentlig ikke å gjøre med forsvars- eller sikkerhetspolitikken, siden det dreier seg om Norges internasjonale orientering. Men spørsmålet viser stor uenighet mellom sentrumpartienes velgere, idet Venstres tilhengere er svært positive til et samfunn med større grad av internasjonal orientering, mens KrFs og SPs velgere er mer skeptiske. De får følge av FrP, som er delt omtrent på midten. SV-velgerne er de mest entusiastiske til dette forslaget, mens om lag to av tre velgere i Ap og Høyre er velvillig innstilt.

Som følge av at de sikkerhetspolitiske rammene har endret seg etter Murens fall, skulle vi også forvente at trusselbildet har endret seg i velgernes øyne. I tidligere undersøkelser har velgerne blitt spurt om de er redde for at Norge skal komme med i krig, og for å se om bildet har blitt et annet i dag enn tidligere, stilte vi tilsvarende spørsmål til vårt utvalg av velgere

4. Spørsmålsformuleringen lød: *Vi kommer nå til en del meninger som folk gjerne gir uttrykk for. Vil du for hvert utsagn jeg leser opp si om du er helt enig, nokså enig, nokså uenig eller helt uenig i dette?* Utsagnene var: 1. *Vi bør redusere forsvarsutgiftene.* 2. *Norske militære styrker bør først og fremst forsvare Norge og ikke delta i konflikter i utlandet.* 3. *Vi bør fortsatt ha et forsvar basert på verneplikt.* 4. *Vi bør satse på et samfunn med mer internasjonal orientering og med mindre vekt på grenser mellom folk og land.* I tabellen rapporterer vi dem som har sagt seg enig i utsagnene, og vi har slått sammen kategoriene «helt» og «delvis» enig. Respondenter som svarer «både/og» eller «vet ikke» er tatt ut av analysen.

i 2008. I tabell 3 har vi sammenliknet svarene med fordelingene fra seks tidligere valg.

Tabellen viser at velgernes frykt for krig er mindre i dag enn for tre-fire tiår siden, og tatt i betraktning at den kalde krigen var høyst aktuell den gang, er ikke dette overraskende. Forskjellene er imidlertid ikke særlig store mellom 1960- og 70-tallet og i dag. Derimot skjer det store endringer på 1980-tallet, idet andelen som rapporterer en frykt for krig øker dramatisk fra 1977 til 1981. Denne andelen går noe tilbake i 1985, for så å bli helt marginal i 1989 – samme år som Muren kollapset. En nærmere titt på bakgrunnstallene viser ingen spesielle utslag for parti i 2008, bortsett fra at KrF-velgerne er litt mer bekymret enn de øvrige partienes velgere. Men alt i alt er partiforskjellene små.

På mange måter kan faren for krig sies å være erstattet av faren for terror de senere årene, spesielt etter angrepet på Twin Towers og Pentagon 11. september 2001. Dette blir bekreftet i en spørreundersøkelse ukeavisen Mandag Morgen gjennomførte i november 2009, der et utvalg velgere ble bedt om å rangere ti ulike trusler etter hva de mener er mest alvorlig (referert i Aftenposten, 2. desember, 2009).⁵ På topp i de nordiske land samt USA, Storbritannia og Tyskland kom «konflikter mellom den muslimske og vestlige verden» samt «internasjonal terrorisme».⁶ Angrepet den 11. september provoserte fram meget harde reaksjoner fra USAs side, i første omgang

Tabell 3. Frykt for krig: 1969–2008. Prosent

	1969 ¹	1973 ¹	1977 ¹	1981 ²	1985 ²	1989 ²	2008
Stor	8	4	8	13	7	1	3
Nokså stor	19	16	16	30	20	6	11
Ganske liten	58	65	60	50	65	90	69
Overhodet ingen fare**	–	–	–	–	–	–	15
Andre svar***/ vet ikke	15	15	16	6	9	3	2

Kilde: ¹Valen, 1977: 106. ²Valgundersøkelsene .

** Dette alternativet ble bare oppgitt i 2008;

*** Andre svar var alternativer i 1969, 1973 og 1977.

- Undersøkelsen ble gjennomført i ni land av selskapet YouGov på oppdrag av Mandag Morgen i tidsrommet 2. november til 16. november. 10 688 personer ble intervjuet i de ni landene.
- Sverige avviker noe idet «uttømming av ressurser» kommer på helt på topp.

Tabell 4. Velgernes syn på USAs krig mot terror i 2008. Prosent. (N=687)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
Tilhenger	4	21	32	5	44	44	35	28
Motstander	86	67	57	79	40	46	53	60
Vet ikke	11	12	11	16	17	10	13	12

med støtte i opinionen i mange land – også Norge. En mer kritisk holdning til USA kan imidlertid spores de senere årene, blant annet som følge av amerikanernes krigføring i Irak og medienes fokus på forholdene ved basen i Guantánamo (Hveem og Narud, kommer). Hvordan ser de norske velgerne på de amerikanske tiltakene mot terror? For å belyse dette spørsmålet, spurte vi vårt utvalg fra 2008 om de var tilhengere eller motstandere av USAs krig mot terror. Tabell 4 gir en oversikt over svarene fordelt på parti.⁷

Tabellen viser at flertallet av velgerne er motstandere av USAs kamp mot terror. Men det er visse variasjoner mellom grupper av velgere. SVs tilhengere er mest skeptiske sammen med Venstres velgere, mens FrPs og KrFs velgere uttrykker minst motstand. Dette kan ha sammenheng med de to partienes forhold til Midtøsten, eller snarere andelen tilhengere i FrP og KrF som har et sterkt engasjement for Israel. Antakelig vil flere i denne gruppen se spørsmålet om bekjempelse av terror i tilknytning til kampen mot islamsk ekstremisme, og dermed koble dette til forsvar for den israelske stat. I Ap er det et flertall mot USAs krig mot terror, og det samme gjelder Høyre og Sp, men her er andelen lavere. Til slutt kan nevnes at de norske velgerne er mer skeptiske enn andre europeiske velgere (bortsett fra tyrkiske) når det gjelder motstanden mot den USA-ledede kampen mot terror (Hveem og Narud, kommer).

Velgernes syn på krigen mot terror er ett forhold. Med hva med deres generelle syn på USA? Tradisjonelt har Norge stått nær USA, ikke bare sikkerhetspolitisk, men også kulturelt. Mange har slekt og venner der, ikke minst fordi utvandringen fra Norge til USA i sin tid var meget omfattende og skapte norsk-amerikanske miljøer i USA med bånd av felles identitet og påvirkning tilbake til Norge (Hveem, Lodgaard og Skjelsbæk 1984). Hvor positivt eller negativt vurderer så velgerne den amerikanske staten?⁸

7. Spørsmålet lød: *Hvordan ser du på den USA-ledede krigen mot terrorisme – er du tilhenger eller motstander av den?*

8. Følgende ordlyd ble brukt: *Så har vi et spørsmål om USA. Kan du si hvor positivt eller negativt syn du har på USA? Har du et svært positivt, et nokså positivt, et nokså negativt eller et svært negativt syn på USA? I tabellen har vi slått sammen verdiene «svært» og «nokså».*

Tabell 5. Velgernes syn på USA i 2008. Prosent. (N=687)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
Positivt	31	47	70	55	69	70	68	57
Negativt	67	49	24	42	21	24	31	39
Vet ikke	2	4	5	3	10	6	2	4

Tabell 5 viser at flertallet av utvalget har et positivt syn på USA, men at dette varierer med partitilknytning. Fordelingen følger til en viss grad et mønster fra venstre til høyre, idet to av tre velgere i SV har et negativt syn, mens nøyaktig det motsatte er tilfellet i partiene til høyre og i sentrum. Ap er delt omlag på midten, men med en viss tendens i negativ retning, mens det motsatte er tilfellet for Venstre-velgerne. For å kartlegge i hvilken utstrekning svarene er påvirket av velgernes syn på den sittende regjeringen i USA, fikk de av utvalget som var negative et oppfølgingsspørsmål: «Er det mest på grunn av George W. Bush, eller er det et mer allment problem med USA?». På dette spørsmålet deler utvalget seg overraskende nok i to like store grupper, der omtrent halvparten peker på at det er et allment problem med USA. Samme mønster gjelder i hovedsak for de ulike partienes velgere.

Vi må kunne fastslå at dette er et uttrykk for betydelig skepsis blant nordmenn til Norges viktigste alliansepartner. Men for å sjekke at skepsisen faktisk har mye å gjøre med hvem som leder USA, stilte vi samme spørsmål i en ny undersøkelse i mars 2009. På spørsmålet om folk har et positivt eller negativt syn på USA, var prosenten som var positiv steget fra 57 til 71 prosent, mens andelen med et negativt syn var sunket tilsvarende til 26. Og blant dem som svarer at de har et positivt syn, er det over 40 prosent som sier at det er mest på grunn av Barack Obama. Det er derfor ikke tvil om at den nye presidenten og hans administrasjon har gjenskapt en del av den tillit blant nordmennene som George W. Bush skuslet bort, spesielt på venstresiden. SV er igjen delt på midten i synet på USA, men 82 prosent av de SV-velgerne som har et positivt syn på USA, har det på grunn av Obama. Vi stilte også spørsmål om velgerne trodde den amerikanske utenrikspolitikken ville bli bedre med Obama, og svarfordelingen viser at forventningene til den nye regjeringen er skyhøye.⁹ 73 prosent av utvalget mener USAs utenrikspolitikk vil endre seg til det bedre med den nye presi-

9. Spørsmålsformuleringen var: *Hva tror du om den amerikanske utenrikspolitikken, nå som USA har en ny president. Tror du USAs utenrikspolitikk vil endre seg til det bedre, til det verre, eller tror du ikke den vil endre seg noe særlig?*

denten, mens bare 1 prosent mener den vil endre seg til det verre. 26 prosent tror ikke politikken vil endre seg noe særlig i det hele tatt. Spørsmålet er om regjeringen klarer å leve opp til disse forventningene, for eksempel med tanke på Afghanistan.

USA vs. Russland: Vurderinger av regjeringens politikk

Ett forhold er velgernes syn på USAs politikk. Et annet spørsmål er deres vurdering av *den norske regjeringens* politikk overfor stormaktene, i dette tilfellet USA og Russland. Et slikt spørsmål ble stilt første (og eneste) gang i den nasjonale valgundersøkelsen i 1985, og vi stilte det på nytt i vår gallupundersøkelse høsten 2008. Spørsmålet er om velgerne synes regjeringen gjennom de siste tre–fire årene har vært for kritisk til USAs og Russlands utenrikspolitikk, eller om den har vært for lite kritisk.¹⁰ Da spørsmålet ble stilt i 1985, dreide oppmerksomheten seg rimeligvis om Sovjetunionens og ikke Russlands utenrikspolitikk. En analyse av 1985-materialet viser at velgerne fordelte seg bemerkelsesverdig likt på de to spørsmålene den gang, idet om lag 40 prosent av utvalget mente regjeringen var passe kritisk til både USAs og Sovjets utenrikspolitikk. I underkant av 40 prosent svarte «for lite kritisk» mens bare én prosent av det totale utvalget svarte «for kritisk» når det gjaldt USA og fire prosent det samme når det gjaldt Sovjet. I tabell 6 viser vi hvordan 2008-utvalget ser på regjeringens politikk overfor USA.

Totalen i kolonnen ytterst til høyre viser at flertallet synes regjeringen har vært passe kritisk til USAs utenrikspolitikk, mens om lag én av tre mener den har vært for lite kritisk. Svært få synes at regjeringen har vært

Tabell 6. Velgernes syn på regjeringens politikk overfor USA i 2008. Prosent. (N=687)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
For kritisk	2	5	5	3	13	10	6	6
Passe kritisk	33	55	62	47	65	49	55	53
For lite kritisk	62	36	27	47	17	31	32	35
Vet ikke	4	5	5	3	6	10	8	6

10. Spørsmålet lød: *De neste to spørsmålene gjelder regjeringens politikk overfor USA og Russland. Om vi tar USA først, mener du at regjeringen gjennom de tre–fire siste årene har vært for sterkt, for lite eller passe kritisk til USAs utenrikspolitikk?* Samme ordlyd ble brukt med hensyn til Russlands utenrikspolitikk.

for kritisk. Fordelingen er med andre ord svært lik 1985-resultatene med den forskjell at «vet ikke»-prosenten var langt høyere den gang. Igjen ser vi variasjoner partiene imellom som til en viss grad følger et venstre-høyre-mønster. Og igjen er partiet Venstre mer på linje med SV enn med sine partifreder i sentrum. Interessant nok var det samme tilfellet i 1985, da nesten 80 prosent av begge partienes velgere mente regjeringen var for lite kritisk overfor USAs utenrikspolitikk. Som det går fram av tabellen, er de tilsvarende tallene i 2008 på henholdsvis 62 og 47 prosent, mens KrF-velgerne utmerker seg med det motsatte synet. Her er det også noen som mener regjeringen har vært *for* kritisk, et resultat som passer godt med disse velgernes syn på USAs kamp mot terror.

Ser vi på utvalgets syn på regjeringens politikk overfor Russland, er totalfordelingen i tabell 7 (høyre kolonne) omtrent den samme som for USA – også her i tråd med resultatene fra 1985. Flertallet mener at regjeringen har vært passe kritisk til Russlands utenrikspolitikk, mens i underkant av 40 prosent mener den har vært for lite kritisk. Igjen er det svært få som mener at regjeringen har vært for hard i sin kritikk av Russland.

Også i denne tabellen ser vi variasjoner mellom partiene, men i dette tilfellet framkommer ikke et venstre-høyre-mønster som tilfellet var med USA. Når det gjelder Russland er partiene til venstre og høyre på linje i sin kritikk mot regjeringen, mens to av mellompartiene, Sp og KrF, er mindre tilbøyelige til å synes det samme. Det er vanskelig å tolke disse forskjellene i noen meningsfylt retning, men vi ser at andelen som svarer «vet ikke» er noe høyere i denne tabellen enn i den foregående. Det observerte mønsteret kan nok føres tilbake til at Norges forhold til Russland ikke har vært særlig problematisert de senere år, iallfall ikke på en slik måte som da den kalde krigen var på sitt verste. Dette kan naturligvis endre seg i årene framover hvis russisk forsvars- og sikkerhetspolitikk kommer i konflikt med de norske interessene.

Tabell 7. Velgernes syn på regjeringens politikk overfor Russland i 2008.
Prosent. (N=687)

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
For kritisk	6	4	0	5	8	4	0	4
Passe kritisk	47	54	65	47	50	43	46	50
For lite kritisk	40	34	24	45	31	41	46	38
Vet ikke	7	9	11	3	10	12	9	9

NATO

Da Norge først ble medlem av NATO i 1949, var det på bakgrunn av en utbredt oppfatning om at Sovjetunionen utgjorde en trussel mot Norges sikkerhet og suverenitet. Invasjonen av Tsjekkoslovakia i 1948 satte bom for debatten om Norge burde velge et nordisk eller atlantisk forsvarsforbund. Motstanden mot medlemskapet i NATO var stort sett bare å finne i et sterkt forminsknet og etter hvert marginalisert Norges Kommunistiske Parti og i venstrefløyen i Arbeiderpartiet, som senere ble til Sosialistisk Folkeparti. Den kalde krigen befestet NATO-medlemskapets tilslutning i norsk opinion, kanskje noe «hjulpeløst» av at Norge i 1957 bandt seg politisk til ikke å plassere atomvåpen på norsk jord og samtidig la restriksjoner på allierte styrker og NATO-øvelser i Norge.

Velgernes syn på NATO-medlemskap er blitt stilt i alle valgundersøkelsene fra 1965 til 1989. I vår gallupundersøkelse har vi brukt samme spørsmålsformat som tidligere, for å kunne sammenlikne over tid. Når velgerne blir bedt om å ta stilling til om Norge fortsatt bør være medlem av NATO eller om medlemskapet bør avvikles, blir de først spurt om de har noen mening om dette spørsmålet. I tidligere undersøkelser har i overeller underkant av 80 prosent av utvalgene svart bekræftende på dette, og resultatet for 2008-undersøkelsen er i tråd med dette. Denne gruppen av

Tabell 8. Velgernes holdninger til NATO-medlemskap (velgere som oppgir at de har en mening om det). Prosentandelen som støtter medlemskap fordelt på parti*

	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989	2008
SV	12	19	44	11	31	42	63	86
Ap	70	73	88	90	90	90	93	94
Sp	89	92	94	95	93	98	94	97
V	85	94	96	91	76	77	91	97
KrF	85	95	96	95	94	92	93	100
FrP	–	–	96	93	89	95	96	96
H	93	98	98	98	98	99	98	100
Totalt	75	79	86	89	90	91	91	93

* Fra 1965 til 1977 er Strøm og Svåsand (1997: 325) brukt som kilde. I deres oversikt er SV (SF før 1973) slått sammen med NKP og RV. Dette er ikke gjort fra 1981 og videre.

respondenter er så blitt bedt om å tilkjenne sin mening. Tabell 8 viser svarfordelingen over tid.¹¹

Den nederste raden i tabellen bekrefter at oppslutningen om NATO hele tiden har vært stor blant norske velgere, og at oppslutningen har økt over tid. Den mest iøynefallende endringen gjelder SV, som sakte men sikkert er kommet «inn i folden» sammen med de andre partiene. I 2008 oppgir rekordstore 86 prosent av partiets velgere at de støtter NATO-medlemskap. I klartekst betyr dette at opposisjonen mot NATO nærmest er utradert innen SVs tilhengerskare, og at partiet Rødt så å si står alene om denne innstillingen.¹²

Tilslutning til medlemskap i NATO er altså overveldende. Men hva med NATOs operasjoner i utlandet? For å få et innblikk i velgernes syn på organisasjonens deltakelse i internasjonale aksjoner, stilte vi spørsmål om hvordan utvalget så på NATOs og USAs tilstedeværelse i Afghanistan. Mener de at de militære styrker bør delta i landet, eller bør de trekke seg ut? Tabell 9 gir en oversikt over svarfordelingen.¹³

Tabellen viser at tilslutningen til NATOs (og USAs) deltakelse i Afghanistan ikke er like overveldende. Et flertall mener riktignok at styrkene bør beholdes der, mens om lag én av tre mener de bør trekkes ut. Men det er også en viss usikkerhet i dette spørsmålet blant utvalget av velgere. Visse variasjoner kan spores mellom de ulike partiene, der SVs velgere igjen signaliserer den største motstanden. Partiet er omtrent splittet i to i dette spørsmålet, mens et flertall av de andre partienes velgere mener at

Tabell 9. Velgernes syn på NATO og USAs rolle i Afghanistan i 2008. Etter parti. Prosent

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
Beholde styrkene i Afghanistan	46	55	57	68	67	53	69	58
Trekke styrkene ut	49	38	30	24	19	38	20	33
Vet ikke	6	10	14	8	15	10	11	9

- Spørsmålet lyder: *Mange er jo av den oppfatning at vi bør holde fast ved NATO-alliansen, mens andre mener at vårt medlemskap bør avvikles, hva er din mening?*
- Materialet fra Gallup tyder på at om lag 70 prosent av partiets tilhengere er mot NATO, men tallmaterialet er for svakt til at vi kan ta med Rødt i analysene.
- Spørsmålsformuleringen, som er hentet fra PEW, var som følger: *Synes du at USA og NATO bør holde militære styrker i Afghanistan inntil situasjonen har stabilisert seg, eller mener du at USA og NATO bør trekke styrkene ut så snart som mulig?*

NATO og USA bør beholde styrkene i Afghanistan. Dette er det helt dominerende synet blant mellompartiene og Høyres velgere, mens skepsisen er noe større blant APs og FrPs velgere. Med tanke på de daglige nyhetsrapportene man får fra Afghanistan, kommer spørsmålet om NATOs engasjement i dette området uten tvil til å forbli et aktuelt tema i tiden som kommer. Opinionen i Europa og USA er i ferd med å vende seg i en mer skeptisk retning (Hveem og Narud, kommer). Det kan gi seg utslag også i norsk opinion.

EU-medlemskap

Det siste spørsmålet vi skal analysere er velgernes syn på medlemskap i EU. Dette er ikke ene og alene et utenrikspolitisk spørsmål, men et tema som berører mange av de innenrikspolitiske områdene. Derfor har det tradisjonelt virvlet opp de fleste av konfliktlinjene i norsk politikk og skapt stor turbulens både innad og mellom de politiske partiene (Valen, 1973; Saglie, 2002). I denne saken har utkanten i utpreget grad mobilisert mot sentrum, og derfor skapt spenninger langs aksene sentrum–periferi. I tillegg finnes et betydelig potensial for spenninger langs aksene global–nasjonal, selv om denne konfliktlinjen ennå ikke har påvirket velgernes atferdsmønster i særlig grad. I begge folkeavstemningene som er blitt holdt, 1972 og 1994, har motstanderne av medlemskap gått av med seieren. Men det har vært med knappe marginer. I 1972 fikk nei-siden 53,5 % av stemmene, mens det tilsvarende tallet for 1994 var 52,2 %. Effekten på valgresultatet var også tydelig i de valgene som lå nærmest avstemningene, spesielt i 1973 og 1993 (se for eksempel Valen, 1973; Aardal m.fl. 1999). Det første spørsmålet vi skal se på er opinionsutviklingen over tid. Hvordan har nordmenns syn på EU utviklet seg gjennom årene? Vi begrenser analysen til de ti siste årene, og figur 2 viser opinionsutviklingen fra juni 1999 til november 2009. Det bør nevnes at vi har tatt ut gruppen som svarer «vet ikke» for å få et klarere mønster. Men det er viktig å være klar over at andelen usikre velgere i perioder har ligget godt over 20 %. Dette er en viktig gruppe, skulle saken igjen komme på dagsordenen, fordi mobiliseringspotensialet i ja- eller nei-retning først og fremst ligger blant de usikre velgerne.

Vi ser at det har vært betydelige variasjoner i folks syn på EU-medlemskap. I den første perioden som er rapportert i figuren (1999–2000), ligger ja- og nei-siden svært tett, mens nei-siden får et klart overtak i begynnelsen av det nye årtusenet. I 2003 har opinionen skiftet; nå ligger ja-siden klart foran nei-siden. Vi kan observere enda et stemningsskifte i 2004 og 2005 da de to fløyene igjen ligger svært likt. Fra slutten av 2005 og i de påfølgende år har imidlertid motstanderne hatt et klart forsprang på tilhengerne av medlemskap i EU.

Figur 2. Nordmenns syn på EU. Opinionsutviklingen juni 1999–november 2009 (gjennomsnitt av meningsmålinger).

Kilde: <http://home.online.no/~b-aardal/>

Det er ikke lett å gi noen entydig tolkning av disse opinionsbølgene. Det kan ha å gjøre med kortsiktige utslag av økonomiske konjunkturer eller kontekstuelle forhold av annen karakter, for eksempel internasjonale hendelser. Utviklingen av EU som organisasjon spiller antakelig også inn, ikke minst hvis dette er et tema som er på mediens dagsorden. Da Sverige sa nei til ØMU i september 2003, kunne det spores en framgang for nei-siden i Norge. Tilsvarende førte utvidelsen av EU mot landene i Øst- og Sentral-Europa i 2000 til et oppsving for ja-siden. Men selv om opinionen har svingt, har de politiske frontene i EU-striden vært relativt stabile. Ikke minst vår egen undersøkelse fra høsten 2008 bekrefter dette, både hva angår de partipolitiske konstellasjonene og de strukturelt betingede forholdene.¹⁴

La oss ta partiene først. Tabell 11 viser et kjent mønster hva Sp og Høyre angår. I Sp er nær sagt alle mot medlemskap, som partiets velgere også var i siste folkeavstemning. Den gang profiterte Sp på sitt nei-standpunkt ved valget i 1993 – ett år før folkeavstemningen – da partiet gjorde sitt beste valg noen gang.

Høyre er fortsatt det mest uttalte ja-partiet, men i dette materialet er andelen motstandere ikke ubetydelig. Godt og vel hver tredje Høyre-velger

14. Spørsmålet hadde følgende formulering: *La oss tenke oss at det i morgen skulle holdes en ny folkeavstemning om norsk medlemskap i EU, ville du da stemme for eller mot? Svaralternativene var: «ville stemme for», «ville stemme mot», «ville ikke stemme» eller «vet ikke».*

Tabell 11. Velgernes syn på medlemskap i EU i 2008. Etter parti. Prosent

	SV	Ap	Sp	V	KrF	FrP	H	Tot.
Ville stemme for	20	43	5	53	15	40	54	39
Ville stemme mot	71	53	92	47	79	54	36	55
Ville ikke stemme / vet ikke	9	5	3	–	6	5	10	6

oppgir at de ville stemt mot, mens 54 prosent sier de er tilhengere av medlemskap. En god del velgere sitter også på gjerdet i Høyre: 10 prosent svarer «vet ikke» eller sier de ikke ville stemme. I Kristelig Folkeparti er velgerne i vårt utvalg så godt som unisont mot medlemskap, mens Venstres velgere er splittet med en viss overvekt av tilhengere. Arbeiderpartiets og FrPs velgere har en nesten identisk profil, i begge tilfeller er et knapt flertall mot medlemskap. En dominerende andel av SVs velgere er motstandere av EU, mens 20 prosent sier de ville stemme for.

Når det gjelder de strukturelle forholdene, har tidligere analyser vist vesentlige variasjoner mellom ulike grupper av velgere betinget av demografiske, økonomiske og geografiske forskjeller (se for eksempel Valen, 1973; Jenssen m.fl. 1995). Ja-siden har tradisjonelt hatt best fotfeste i sentrale strøk og i byene, mens nei-siden har stått sterkest i periferien og på landsbygda. Motstanden har vært størst i Nord-Norge. Kvinner, folk ansatt i offentlig sektor og ungdom har i større grad støttet nei-siden enn menn, litt eldre velgere og folk fra privat sektor. Vårt materiale bekrefter i stor utstrekning disse tendensene. Folk som bor i landområdene er mer tilbøyelige til å si nei til medlemskap enn folk i urbane strøk. Hvis vi ser bort fra de usikre velgerne, sier 37 prosent «ja» i distriktene, mens 63 prosent svarer «nei». I bystrøkene er forholdet 50–50. Størst motstand er det i Midt-Norge og Nord-Norge med indre Østlandet som en god nummer to. På Vestlandet er andelen motstandere nesten 60 prosent, mens sørkysten er delt med en liten overvekt av nei-folk. Oslo og Akershus er det eneste området med en overvekt av ja-folk, men den er svak (52 %). Går vi over til kjønn og alder, er mønsteret klassisk. Kvinner og unge velgere (29 år og yngre) er langt mer skeptiske til EU enn menn og de litt eldre velgerne, men det er en overvekt av motstandere i alle aldersgrupper. Signifikante forskjeller er det også mellom folk med ulikt utdanningsnivå. Motstanden er massiv blant de lavest utdannede, hele 70 % av denne gruppen sier nei til EU. Andelen synker med økende utdanning, og blant de høyest utdannede er utvalget delt på midten. En bekreftelse på tidligere funn finner vi også hva angår

sektor. Folk ansatt i offentlig sektor er mer tilbøyelig til å si nei enn folk i privat sektor, men forskjellene er ikke store. Også flertallet i privat sektor er skeptisk til EU-medlemskap.

I sum kan vi slå fast at opinionen de senere år har gått i favør av nei-siden, mens tilhengerne av medlemskap har vært i mindretall. I et langtidsperspektiv har det imidlertid vært store svingninger, og opinionen kan naturligvis snu i retning av ja-siden i årene som kommer. Det avhenger av EUs framtidige utvikling og det politiske klima på den hjemlige arena, ikke minst økonomiske og politiske utfordringer som Norge må ta hensyn til. Våre tall viser imidlertid en bemerkelsesverdig stabilitet i bakgrunns-mønsteret hos tilhengere og motstandere. Det samme gjelder de politiske konstellasjonene. Skal det skje en fundamental endring i opinionen, må enkeltgrupper av velgere, f.eks. ungdom og kvinner, snu. Det betinger også endringer i de regionale motsetningene. I tillegg er flere av partiene splittet i medlemskaps spørsmålet. Dette, og uenighet innenfor de aktuelle regjeringskonstellasjonene, bidrar nok også til å forklare fraværet av en aktiv EU-debatt i Norge de siste årene. Kommer saken på dagsordenen med fornyet styrke, kan det få store følger for enkeltpartiets oppslutning. Med tanke på hvilke regjeringskonstellasjoner som eksisterer, kan dette igjen slå ut i partienes strategiske vurderinger.

En latent utenriks- og sikkerhetspolitisk dimensjon?

Vi har til nå presentert hvordan utvalget av respondenter grupperer seg på enkeltspørsmål etter partitilhørighet. I den videre analysen ønsker vi å se om det er noen generelle trender som gjør seg gjeldende på tvers av spørsmålene. Vi undersøker om holdninger til utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål lar seg strukturere langs en venstre-høyre-dimensjon. For å besvare et slikt spørsmål må vi tenke oss en latent dimensjon som vi kan kalle «utenriks- og sikkerhetspolitikk», der respondentene plasserer seg som en funksjon av de svarene de gir. Disse svarene kan tolkes som upresise signaler på hvor velgerne plasserer seg. Presisjonen i disse signalene øker jo bedre spørsmålet skiller mellom respondenter. Hvis den relevante dimensjonen er venstre-høyre, vil respondenter som alltid velger det svaralternativ som er lengst til høyre på denne dimensjonen plasseres helt til høyre. Tilsvarende vil respondenter som alltid velger det alternativet som er lengst til venstre plasseres lengst til venstre. De respondentene som velger en kombinasjon, vil plasseres mellom disse punktene. Deres plassering vil bestemmes av hvor presist spørsmålene er i stand til å skille mellom ulike kombinasjoner av svar. Ideelt sett bør batteriet av spørsmål i like stor grad fange opp nyanseforskjeller langs hele dimensjonen. Ettersom mange av

våre svaralternativ kan rangeres, bør dette styrke modellens evne til å skille mellom respondentene gitt at presisjonen på spørsmålene er god.

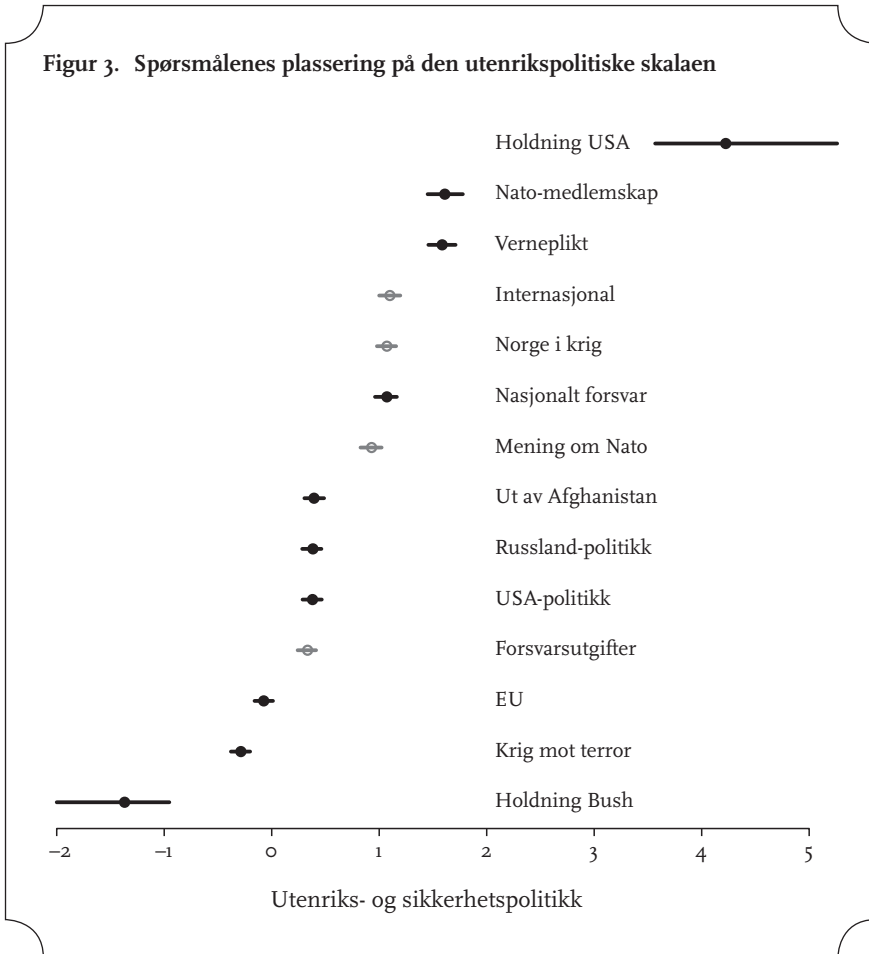
Denne type modeller er en generalisering av Raschs (1960) modeller brukt i psykologi som kun tillot binære svaralternativ. En rekke andre forskere har bygget på denne tilnærmingen, for eksempel Jackman (2000) som presenterer en item–response-modell med binære svaralternativ, og som bruker denne til å måle politisk kunnskap i Frankrike. Quinn (2004) generaliserer rammeverket til å dekke rangerte og kategoriske indikatorer. Han gir en grundig metodisk innføring og forklarer sammenhengen mellom faktormodeller og item–response-modeller. Han bruker modellen til å estimere politisk og økonomisk risiko i 62 land. Trier og Jackman (2008) bruker en rangert item–response-modell for å estimere usikkerhet i Polity-indeksen. Den generaliserte versjonen som vi bruker, tillater også bruk av rangerte svaralternativ (se Jackman 2009, Trier og Jackman 2008, Quinn 2004). Modellen har tre typer av parametre som estimeres fra data. Det første settet av parametre fanger opp hvor hver enkelt respondent plasseres på denne dimensjonen. Det andre settet fanger opp hvor spørsmålet skiller på dimensjonen. Hvis det er mer enn to svaralternativ, estimeres det skillepunkter mellom hvert av svaralternativene. Det tredje settet av parametre fanger opp hvor godt spørsmålet skiller på den latente dimensjonen. For å finne hvor på skalaen, i hvilken grad og i hvilken retning de ulike spørsmålene skiller, dividerer vi estimatet av skillepunktet med estimatet av hvor godt spørsmålet skiller. For enkelhets skyld skiller vi mellom svaralternativ 1 og 2.

Vi bruker simuleringsbasert Markov Chain Monte Carlo-metode for å måle disse parametrene. Vi lot simuleringsrutinen trekke 300 000 itereringer, og vi lagret hver tiende av de siste 200 000. Vi bruker ikke de første 100 000 itereringer ettersom validiteten av MCMC-estimerer forutsetter at algoritmen har nådd en stasjonær tilstand. Det er ingen ting som tyder på at algoritmen ikke har nådd en stasjonær tilstand etter 100 000 itereringer. Vi beholder resultatene fra hver 100. iterering. Det gir oss et utvalg på 2000 trekk fra den stasjonære fordelingen. Det er variasjonen i disse trekken som gir oss usikkerheten rundt estimatene vi presenterer nedenfor.

I den påfølgende analysen diskuterer vi først i hvilken grad spørsmålene skiller respondentene på den estimerte dimensjonen. Dernest undersøker vi i hvilken grad det er forskjell mellom de ulike partienes velgere.

Resultater

Figur 3 viser *hvilke spørsmål* som skiller de ulike velgergruppene innbyrdes (altså de USA-vennlige, USA-nøytrale og de USA-skeptiske) på hvilken del av skalaen. Valg av symbol indikerer *om* spørsmålene skiller eller ikke, der symbolet med en solid sirkel (altså med sort fyll) angir spørsmål som skiller.

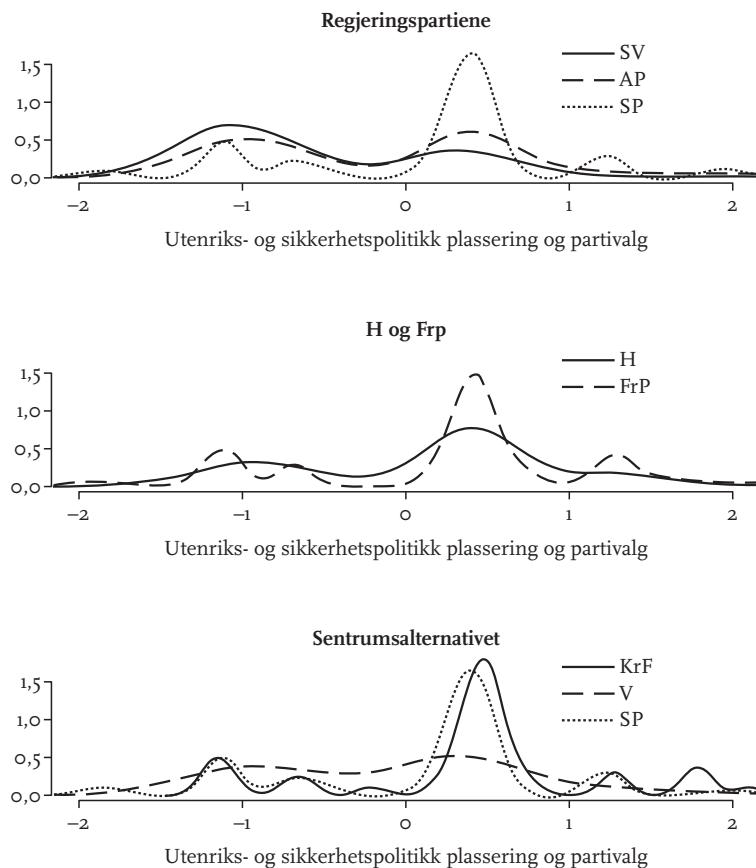
Hvis vi begynner nederst på skalaen, dvs. der de mest USA-kritiske velgerne befinner seg, er det særlig tilleggsspørsmålet som var knyttet til Bush som skiller. Blant de litt mindre kritiske er det synet på krigen mot terror samt EU-spørsmålet som gir utslag. I andre enden av skalaen, dvs. blant de mest USA-vennlige velgerne, spiller en positiv holdning til verneplikt, pro-NATO-syn samt synet på et sterkt nasjonalt forsvar den største rollen for hvor respondentene plasserer seg innbyrdes. Midt på skalaen kommer spørsmålet om Norge bør trekke seg ut av Afghanistan, regjeringens Russland-politikk og dens USA-politikk. Med andre ord er dette spørsmål som skiller de mer USA-nøytrale velgerne. Det er også på disse spørsmålene regjeringen har en innflytelse. Det er vanskelig å se for seg at regjeringens politikk skulle ha noen innvirkning på spørsmålene som befinner seg i enden av skalaen, for eksempel velgernes syn på Bush eller krigen mot terror. Alt i alt virker det som om den underliggende dimensjo-

nen fanger opp velgenes syn på tradisjonell norsk sikkerhetspolitikk, hvor forholdet til USA og EU splitter ulike deler av befolkningen. I neste avsnitt undersøker vi hvordan velgenes partitilhørighet spiller inn på deres plassering på dimensjonen.

Utenriks- og sikkerhetspolitikk og partivalg

Figur 4 oppsummerer sammenhengen mellom plassering og partivalg for tre separate grupper av partier. Partiene er gruppert etter mulige regjeringsalternativer: den rød-grønne regjeringen, Høyre–FrP og sentrumsalternativet. Senterpartiet er med andre ord inne i to av konstallasjonene,

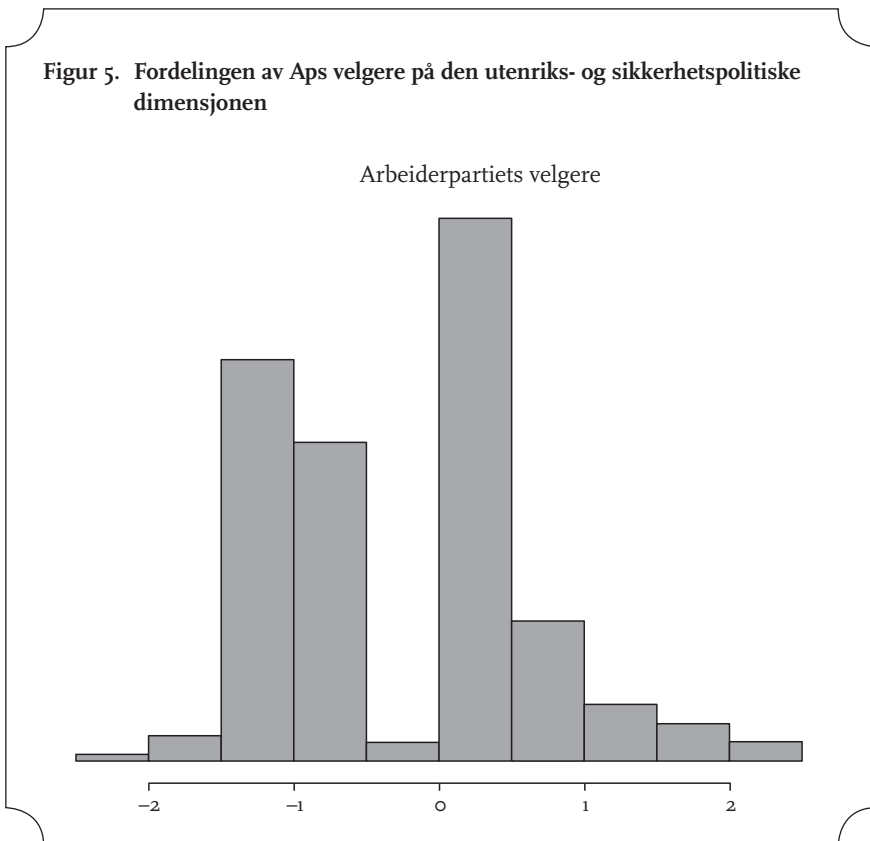
Figur 4. Fordelingen av velgerne på den utenrikspolitiske dimensjonen etter partivalg

uten at dette har noen betydning for tolkningen av fordelingene. Som nevnt tidligere er ikke partiet Rødt eller andre småpartier inkludert i figuren på grunn av for liten N. Kurvene viser hvordan det enkelte partis velgere fordeler seg på den utenriks- og sikkerhetspolitiske dimensjonen, der ytterverdien -2 viser de mest USA-kritiske velgerne, mens verdien $+2$ viser de mest USA-vennlige. Høyden på kurven viser konsentrasjonen av partiets velgere i det aktuelle området. Vi ønsker altså å sammenligne den relative fordelingen av velgere for hvert enkelt parti.

Som ventet befinner hovedtyngden av velgerne til SV seg i den mest USA-kritiske enden, dvs. lengst til venstre, rundt -1 . Arbeiderpartiet har også en relativt stor gruppe velgere som plasserer seg rundt -1 , men hovedtyngden av velgermassen ligger rundt $0,5$, dvs. i en forholdsvis USA-vennlig retning. Dette kan tyde på at det er to klare undergrupper blant velgerne til Arbeiderpartiet, noe som kommer enda klarere til uttrykk i figur 5 nedenfor.

Det er nærliggende å tro at dette har å gjøre med EU-spørsmålet samt krigen i Afghanistan, ettersom dette er spørsmål som skiller de to gruppene av velgere (jfr. figur 3). Når vi studerer figur 4 nærmere, ser vi at alle

de andre partiene også har en liten del av velgermassen plassert rundt -1. Dette kan føres tilbake til de negative Bush-holdningene samt det faktum at det finnes EU-skeptikere i alle partier. Men denne velgerandelen er langt mindre i disse partiene enn i Ap. Velgerne til det siste partiet i den rød-grønne regjeringen, Senterpartiet, har en mye mer entydig plassering enn sine regjeringspartnere. Flesteparten av deres velgere plasserer seg rundt 0,5 på vår dimensjon. Denne plasseringen deler de ikke bare med den største fraksjonen blant Arbeiderpartiets velgere, men også med alle de borgerlige partiene med et mulig unntak for Venstre. Denne posisjonen ser ut til å representere et slags konsensus om norsk utenriks- og sikkerhetspolitikk blant det store flertall av velgerne.

Vi ser at Høyres velgere grupperer seg forholdsvis tydelig rundt 0,5-punktet. Når disse velgere ikke ligger enda mer i USA-positiv retning, kan det skyldes at spørsmålene våre ikke skilte bedre mellom denne gruppen av velgere. Men det kan også være uttrykk for en reell posisjon, dvs. at det er en høy grad av enighet mellom de borgerlige partiene og AP. Det samme gjelder velgerne til FrP. Det er lite grunnlag for å si at deres velgere har et annet syn på utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål enn de øvrige borgerlige velgerne. Det eneste unntaket er Venstres tilhengere, som ser ut til legge seg noe mer til venstre. Igjen kan dette muligens knyttes til skepsis mot krigen mot terror og kritiske holdninger til USA. Men det er ikke like tydelige undergrupper i Venstre som det er i Arbeiderpartiet.

Oppsummeringsvis kan det se ut som om det er relativt liten variasjon i utenriks- og sikkerhetspolitiske holdninger mellom den store majoriteten av velgerne til de borgerlige partiene, inkludert Senterpartiet. Holdningsmønstrene tenderer mot et venstre-høyre-mønster i den forstand at SV fortsatt utgjør en slags utenrikspolitisk opposisjon i dette materialet. Velgerne til Arbeiderpartiet ser ut til å være splittet, som illustrert i figur 4. Dette er ikke et nytt fenomen med tanke på de interne stridigheter vi har kunnet spore gjennom årene, først i tilknytning til NATO-spørsmålet og deretter med hensyn til EF/EU. Venstres velgere er på sin side mer jevnt fordelt enn velgerne til de andre partiene. Størstedelen av velgerne til Sosialistisk Venstreparti har samme holdninger på denne dimensjonen som en stor minoritet av Arbeiderpartiets velgere. Hvis enkelte typer av utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål blir aktualisert, kan Arbeiderpartiet derfor komme til å miste velgere både til SV og til de borgerlige partiene.

Konklusjon

Vi begynte denne artikkelen med en observasjon om at utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål bare i liten grad har vært på velgernes dagsorden de senere år. Det betyr imidlertid ikke at folks *interesse* for denne type

spørsmål er fraværende. Våre analyser viser at mange velgere er opptatt av utenriks- og sikkerhetspolitikk når de eksplisitt blir spurt om grad av interesse, spesielt hvis de får lov til å kombinere dette nivået med det innenrikspolitiske og lokale nivået. Når utenriks- og sikkerhetspolitiske spørsmål glimrer med sitt fravær i valgkampen, kan det derfor skyldes at det er partiene som ikke har villet sette dem på dagsordenen. I lys av de store internasjonale omveltningene og de påfølgende omleggingene av det norske forsvaret, reiste vi også spørsmålet om hvilke holdninger som gjør seg gjeldende blant velgerne i sentrale utenriks- og sikkerhetspolitiske saker. Er holdningene til dagens stridsspørsmål – som tittelen på denne artikkelen antyder – farget av motsetninger langs «gamle» konfliktlinjer, det vil si motsetningen langs venstre–høyre-aksen? Svaret på dette spørsmålet er delvis positivt: SVs velgere står fortsatt for den mest uttalte skepsisen til USA og USAs politikk (for eksempel krigen mot terror). En betydelig skepsis gjør seg riktignok gjeldende også blant de øvrige partienes velgere, men det er tydelig at dette er farget av hvem som sitter med makten i USA. Langt færre velgere uttrykker et negativt syn på USA når president Bush blir byttet ut med president Obama i oppfølgingsspørsmålet. SVs velgere avviker imidlertid fra de øvrige velgerne også på andre spørsmål, ved at de for eksempel har et mer positivt syn på en reduksjon av forsvarsutgiftene. Men når det gjelder holdningene til NATO, er SVs velgere blitt langt mer på linje med de andre partienes velgere. Svært få av partiets tilhengere er i dag imot norsk medlemskap i alliansen. Dette er den største endringen vi kan spore i vårt materiale når vi studerer holdningsmønstrene over tid.

Går vi til spørsmålet om norsk medlemskap i EU, er mønsteret et annet. Her er stabilitet et nøkkelord. Da Finland og Sverige gikk inn i EU i 1994, var det flere som mente at «svenskesuget» ville påvirke opinionen i Norge i positiv EU-retning. Det skjedde ikke. I motsetning til våre to naboland, der forandringen i den utenrikspolitiske kursen var påvirket av Sovjetunionens sammenbrudd, bidro ikke avslutningen av den kalde krigen til å minske barrieren mot medlemskap i Norge. Nøkkelen til norsk EU-skepsis ligger ikke i forhold knyttet til utenrikspolitikk, som Todal Jenssen, Listhaug og Pettersen (1994: 143) påpeker i boken *Brussel midt imot*. Den ligger i særegne konstellasjoner i norsk innenrikspolitikk; i skillelinjene slik vi har beskrevet dem tidligere. På tross av at det norske samfunnet har gjennomgått store strukturelle endringer siden folkeavstemningen i 1994, ser ikke dét ut til å ha påvirket EU-opinionen nevneverdig. Det er bemerkelsesverdig hvor stabile de partipolitiske konstellasjonene for og mot medlemskap har vært gjennom årene, og hvor likt bakgrunns mønsteret slår ut. Fundamentale endringer i opinionen betinger derfor at sentrale grupper av befolkningen, for eksempel kystbefolkningen, endrer standpunkt i retning av «ja». Vår prediksjon er at det såkalte «Islands-suget» kommer til å la

vente på seg med mindre et mulig islandsk medlemskap i EU slår negativt ut for norske næringsinteresser, og at dette forholdet gjør at deler av opinionen beveger seg.

Når det gjelder spørsmålet om hvilke ideologiske mønstre som gjør seg gjeldende i velgernes utenriks- og sikkerhetspolitiske holdninger, har svarfordelingen totalt sett et venstre–høyre-preg. Men det er åpenbart at denne dimensjonen ikke er nok for å fange opp konfliktpotensialet når EU-saken kommer inn i bildet. Den underliggende dimensjonen tyder på at både forholdet til USA og EU splitter ulike deler av befolkningen. Når det har med motsetningene mellom høyre- og venstresiden i norsk politikk å gjøre, er det ikke slik at FrPs og Høyres velgere avviker noe fra sentrumsvelgerne – eller fra majoriteten av Aps velgere for den del. Det er snarere slik at det er stor grad av konsensus om utenriks- og sikkerhetspolitikken slik vi har målt det her. Den utenrikspolitiske «opposisjonen», om vi kan bruke et slikt uttrykk, finner vi blant SVs velgere og blant en fløy av Aps velgere. Spørsmålet er hva dette vil ha å si for konkurransen om velgerne de to partiene imellom dersom spørsmål av mer betent karakter skulle komme høyt på den utenrikspolitiske dagsordenen. Krigen i Afghanistan har potensial til å bli et slikt spørsmål. Vårt materiale viser at et flertall av velgerutvalget fra 2008 mente at NATO og USA burde beholde styrkene i Afghanistan. Men en tredjedel mente også at styrkene burde trekkes ut. Spørsmålet er om denne delen av opinionen vil øke i styrke hvis krigen blir langvarig.

Litteratur

- Bartolini, Stefano og Peter Mair (1990) *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Botvar, Pål Ketil (2009) *Skjebnetro, selvutvikling og samfunnsengasjement*. Phd.-avhandling. Oslo: Institutt for statsvitenskap, UiO.
- Colomer, Josep og Ricardo Puglisi (2005) «Cleavages, Issues and Parties: A Critical Overview of the Literature», *European Political Science*, 4: 502–520.
- Galtung, Johan (1964) «Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position», *Journal of Peace Research*, 3–4: 206–231.
- Hveem, Helge, Sverre Lodgaard og Kjell Skjelsbæk (1984) *Norge i verden*. Bind 7 i serien *Det moderne Norge*, red. H.F. Dahl og A.M. Klausen. Oslo: Gyldendal.
- Hveem, Helge og Hanne Marthe Narud (kommer) «Public opinion and foreign policy from Iraq to Obama. A comparative study». Paper til bearbeiding.
- Høyland, Bjørn, Karl Moene og Fredrik Willumsen (2009) «The Tyranny of International Index Rankings». Working paper.
- Jackman, Simon (2000) «Estimation and Inference Are Missing Data Problems: Unifying Social Science Statistics via Bayesian Simulation», *Political Analysis*, 8, 4: 307–332.
- Jackman, Simon (2009) *Bayesian Analysis for the Social Sciences*. Chichester: Wiley.

- Jenssen, Anders Todal, Ola Listhaug og Per Arnt Pettersen (1995) «Betydningen av gamle og nye skiller». I A. Todal Jenssen og H. Valen (red.) *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam.
- Karlsen, Rune og Bernt Aardal (2007) «Politisk dagsorden og sakseierskap». I B. Aardal (red.) *Norske velgere*. Oslo: Damm.
- Koritzinsky, Theo (1970) *Velgere, partier og utenrikspolitikk*. Oslo: Pax forlag.
- Lipset, Seymour M. og Stein Rokkan (1967) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Narud, Hanne Marthe (1996) «Electoral Competition and Coalition Bargaining in Multi-Party Systems». *Journal of Theoretical Politics*, 8, 4: 499–525.
- Narud, Hanne Marthe (2007) «Fra flertallsregjering til mindretallsregjering». I B. Aardal (red.) *Norske velgere. En studie av stortingsvalget i 2005*. Oslo: Damm (253–279).
- Narud, Hanne Marthe og Bjørn Erik Rasch (2007) «Ideologiske avstander og regjeringskoalisjoner. Om vilkårene for samarbeid til venstre og høyre». I P.K. Mydske, D.H. Claes og A. Lie (red.) *Nyliberalisme – ideer og politisk virkelighet*. Oslo: Universitetsforlaget (228–244).
- Narud, Hanne Marthe og Henry Valen (2007) *Demokrati og ansvar*. Oslo: Damm forlag.
- Quinn, Kevin (2004) «Bayesian Factor Analysis for Mixed Ordinal and Continuous Responses». *Political Analysis*, 12, 4: 338–353.
- Rasch, Georg (1960) «Probabilistic Models for Some Intelligence and Attainment Tests». Copenhagen: Danish Institute for Educational Research.
- Saglie, Jo (2002) *Standpunkter og strategi. EU-saken i norsk partipolitikk*. Oslo: Unipax.
- Strøm, Kaare og Lars Svåsand (1997) «Beyond the Nation-State: Foreign Policy Controversies.» I K. Strøm og L. Svåsand (red.) *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Trier, Shawn og Simon Jackman (2008) «Democracy as a Latent Variable», *American Journal of Political Science*, 52, 1: 201–217.
- Valen, Henry (1973) «Norway: 'No' to EEC», *Scandinavian Political Studies*, 8: 214–226.
- Valen, Henry (1977) «Norsk utenrikspolitikk sett med velgernes øyne». *Norsk Utenrikspolitisk Årbok 1977*.
- Valen, Henry (1980) «Internal Conflicts and Reactions Towards Foreign Politics». I O. Büsch (red.) *Wählerbewegungen in der Europäischen Geschichte*. Berlin: Colloquium Verlag.
- Valen, Henry (1981) *Valg og politikk*. Oslo: NKS-forlaget. 1. utg.
- Valen, Henry (1985) «Cleavages in the Norwegian Electorate as a Constraint on Foreign-Policy Making». I J.J. Holst (red.) *Norwegian Foreign Policy in the 1980's: the Conditions, Convictions and Constraints of a Small State*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Valen, Henry (1999) «EU-saken post festum». I B. Aardal m.fl. *Velgere i 1990-årene*. Oslo: NKS-forlaget.
- Valen, Henry og Stein Rokkan (1974) «Norway. Conflict Structure and Mass Politics in a European Periphery». I R. Rose (red.) *Electoral Behavior*. New York: Free Press.
- Aardal, Bernt (1994) «Hva er en politisk skillelinje?», *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 35: 218–249.

- Aardal, Bernt (2003) «Ideologi og stemmegivning». Kapittel 4 i B. Aardal (red.) *Velgere i villrede*. Oslo: Damm.
- Aardal, Bernt (2007) «Holdninger og ideologisk struktur». I B. Aardal (red.) *Norske velgere*. Oslo: Damm.
- Aardal, Bernt og Henry Valen (1989) *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Aardal, Bernt, Henry Valen, Hanne Marthe Narud og Frode Berglund (1999) *Velgere i 90-årene*. Oslo: NKS-forlaget.